

<https://doi.org/10.38129/Ann.Yur.Ist.2021.5.1.51>

УДК 343.123.11+343.195.4+343.28/.29

ЖІНКИ У СУДОВИХ ПОЄДИНКАХ РУСЬКИХ МІСТ-РЕСПУБЛІК XIII-XV СТ.

ХРИСТИНА МЕРЕНЮК (Львів, Україна)*

Станом на сьогодні, до вивчення різних аспектів міського правового життя Русі неодноразово зверталися українські та російські історики. Менше уваги приділялося антропологічним площинам, в тому числі антропо-правовим. Одним із них є питання юридичного становища та захисту жінок у північній частині Русі XIII-XV ст. З огляду на це, подання судових позовів, участь у них руських жінок та їх правова безпека представлені в українській та зарубіжній історіографії лише частково.

Притаманною рисою давньоруського права, утім і базованого на звичаєвих рудиментах, був захист життя не лише чоловіка, а й жінки. Джерела підтверджують чималі майнові права останніх¹. Окрім цього, в ранніх документах юридичної площини їхня честь отримала правовий захист².

¹ Повагу до майнового становища жінки відображає основне раннє зведення законів – «Руська Правда». Наприклад, статті 90-91 повідомляють про широкі майнові права доньок русичів. Стаття 90 розповідає про те, що певна частина майна вільного смерда виділяється на його неодружених доньок. У випадку смерті боярина, і якщо у нього не виявиться синів, то його спадок теж переходить доньці (ст. 91). Крім цього, права заміжньої жінки теж були захищеними: вона отримувала частину спільного майна у разі смерті чоловіка. Заруба В. *Держава і право Київської та Галицько-Волинської Русі: кінець VIII – початок XIV ст.* Київ: Істина, 2007. 128 с.

² «Руська Правда», як і статuti князів, передбачала покарання за злочини, які були пов'язані із сексуальним насильством, зокрема за «умикання» та «пошибання». Див.: Савченко А. В., Кузнецов В. В., Москаль Д. П., Сийплові М. В. *Кримінальна відповідальність за зґвалтування та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.* Ужгород: ТОВ «ІВА», 2012. Крім цього, у статті 2 «Уставу князя Ярослава про церковні суди» (коротка редакція) йдеться про матеріальну та кримінальну відповідальність перед церковною та світською владою за умикання будь-якої доньки. Див.: *Российское законодательство X - XX веков: Законодательство*

Процесуальна правоздатність русичів у розглянутому періоді практично не обмежувалася: позов міг подати будь-який вільний, або будь-яка вільна. Сторони іменувалися “истцами” або “сутяжниками”, – ними могли бути як особи, так і роди, общини, тощо³.

Історію судових процесів за участю жінок докладно можна простежити на прикладі юридичної спадщини руських міст-республік: Новгород, Псков, Смоленськ. Прикметно, що у місцевих джерелах чимала увага приділяється «гендерному елементу». Так, ця міська правова традиція зберегла окремі постанови, за якими жінки брали визначену відповідальність перед судом. Організація та проведення схожих «слухань» виглядають нестандартно, але все ж вони мають цінність для вивчення юридичної історії.

У правовій думці руських міст-республік є випадки, коли жінки могли виступати у ролі безпосередніх учасниць судових процесів. Мова йде про практику так званих судових поєдинків. На той час це був легальний спосіб вирішення суперечок за відсутності доказових свідчень⁴. До середини XVI ст. в юридичній практиці Русі широко застосовувалося «поле» – руський еквівалент європейського судового поєдинку⁵. Такий вид вперше фіксується в джерелах XIII ст. і пізніше зустрічається у правових пам'ятках міст-республік Північної Русі. Нарративній традиції Галицько-Волинської держави подібний термін не відомий. За матеріалами досліджуваних джерел XV-XVI ст. помітною є еволюція участі жінки у «полі». Очевидно, це є відображенням уже існуючих звичаєвих практик, які творці літописів, як люди, приналежні до Церкви,

Древней Руси. В 9-ти томах. Т. 1. Отв. ред.: Янин В.Л.; под общ. ред. Чистякова О. И. М.: Юридическая литература, 1984. С. 168.

Статут князя Володимира Святославовича про десятину, суди та церковних людей (Синодальна редакція) забезпечує покарання за перелюбство («смильное заставанье») у формі грошового штрафу та обов'язку укласти шлюб. Див.: Собко Г. Перші витoki психічного насильства в стародавні часи на території України. *Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії злочинності: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2017. С. 180.

³ Стецюк Б. Функціонування судового процесу в Київській Русі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 824. С. 407.

⁴ Коен Г. *История рыцарства во Франции. Этикет, турниры, поединки*. М.: АСТ, 2010. С. 159.

⁵ Михайлова И. Полевой поединок – норма права в средневековой Руси. *История повседневности*. 2016. №1 (1). С. 1–3.

замовчували, тому згадки про участь жінок перед судом у раніших пам'ятках не збереглися.

Окремих досліджень про судові поєдинки (не лише у межах Русі) існує не так і багато. Загалом, цей правовий феномен, у контексті юридичної думки Середньовіччя, побіжно згаданий при вивченні загальної культури європейського суспільства. Такі дослідники лицарського етосу та побуту як Колтман Кліфан⁶, Густав Коен⁷, Кін Моріс⁸ приділяють незначну увагу цим юридичним практикам. Інші дослідники, зокрема Янін Хант⁹, Фредерік Поллок¹⁰ та Давид Сапсет¹¹ розглядають цю проблематику виключно через призму історії середньовічного закону та права. Жінкам, як учасницям судових дуелей, у західноєвропейській історіографії теж багато місця не приділено. Про роль дам на таких поєдинках (загалом, у контексті сімейних двобоїв) опосередковано згадували Колтман Кліфан¹², Моріс Кін¹³ та Янін Хант¹⁴. Щодо руських «полів», то вони були розглянуті у статтях російських істориків. Зокрема, Вадим Долгов описав різні поєдинки на Русі (ігрові, судові та бойові).¹⁵ Тетяна Пашкова у своїй розвідці проаналізувала джерельний масив з приводу судових дуелей на Русі¹⁶. Окрім цих конкретних розвідок, тема полів згадана в загальних правових працях енциклопедичного характеру. Крім цього, варто зауважити, що правові процеси крізь гендерну площину взагалі відображаються науковцями лише частково. Відтак, виникає проблема

⁶ Coltman C. *The Tournament: its Periods and Phases*. London: Methuen & Co., 1919. P. 245.

⁷ Коен Г. *История рыцарства во Франции. Этикет, турниры, поединки*. М.: АСТ, 2010. С. 159.

⁸ Moris K. *Chivalry*. London: Yale University Press, 1984. P. 522.

⁹ Hunt J. *Medieval Justice: Cases and Laws in France, England and Germany, 500-1500*. Jefferson: NC: McFarland, 2009. P. 243.

¹⁰ Pollock F. *The History of English Law Before the Time of Edward I*. Cambridge: Cambridge University Press, 1909. P. 1442.

¹¹ Sapsted D. «Court refuses trial by combat». *The Daily Telegraph*. 16 December 2002.

¹² Coltman C. *The Tournament: its Periods and Phases*. P. 245.

¹³ Moris K. *Chivalry*. P. 522.

¹⁴ Hunt J. *Medieval Justice: Cases and Laws in France, England and Germany*. P. 243.

¹⁵ Долгов В. Поединки в древнерусской воинской культуре. *Военная Летопись Отечества. Военно-исторический журнал*. 2014. №6. С. 1-8.

¹⁶ Пашкова Т. Судебный поединок («поле») на страницах законодательных памятников средневековой Руси. С. 1-13. Режим электронного доступа: https://lib.herzen.spb.ru/text/pashkova_ti_sud.pdf

ретельного аналізу участі жінки у демонстрації своєї правоти та перегляд уже сформованих ідей про правовий та соціальний статус руського жіноцтва.

Найдавніша задокументована звістка про руське поле міститься у «Договорі Смоленська з Ригою і Готським берегом» 1229 р.¹⁷. Докладні фіксовані правила таких поєдинків вміщені у «Псковській судовій грамоті», що датується XIV ст. У Судебниках 1497 і 1550 рр. також є інформація з приводу використання подібних юридичних практик. Згадані джерела побіжно розповідають про роль жінок у дуелях перед судом. Проблема відсутності повідомлень про судові поєдинки у «Руській Правді» потребує ретельного дослідження.

Бої перед судом використовувалися у тих випадках, коли встановити «істину» юридичними методами було неможливо, коли жодна із сторін не визнавала своєї провини¹⁸. Таке унормоване вирішення було звичною європейською практикою, починаючи із традицій германських племен. Зокрема, внаслідок приходу норманів на англійські землі, ці поєдинки стали повсюдно побутувати в Європі¹⁹. Ліонський едикт, датований 501 р., ввів інститут дуелей у звичний спосіб встановлення правди в судовому процесі²⁰. Їх учасниками могли бути як чоловіки, так і жінки, часто останні перемагали чоловіків у так званих сімейних позовах²¹. На Русі відповідником до судового поєдинку було так зване «поле», перші згадки про яке відносяться до XIII століття²².

¹⁷ Згідно цієї грамоти: «Роусиноу же не лзе позвати немчича на поле Смоленське, ни нѣмчичю въ Ризѣ и на Готскомь березѣ». *Fontes historiae Magni Ducatus Lithuaniae*. Режим електронного доступу: <http://starbel.by/dok/d210.htm>

¹⁸ Долгов В. Поединки в древнерусской воинской культуре. С. 1-2.

¹⁹ Coltman C. *The Tournament: its Periods and Phases*. London: Methuen & Co., 1919.

²⁰ Ibid.

²¹ У середньовічній Європі, зокрема в німецьких містах, поширеними були сімейні поєдинки. Про мистецтво ведення таких дуелей розповідає Фехтбух німецького лицаря Ганса Талхоффера, виданий в 1459 році. У роботі автор докладно описував правила проведення поєдинків із чоловіком для жінок. Крім того, він розглянув різні прийоми, які дозволяли прекрасним дамам швидко перемогти своїх кавалерів. (Talhoffer H. *Fechtbuch aus dem Jahre 1467. Gerichtliche und andere Zweikampfe darstellend*. Ed. Gustav Hergsells. Prag: J.G. Calve, 1887. Режим електронного доступу: <https://archive.org/details/talhoffersfechtb00talhuoft/page/n4/mode/2up>)

²² У «Матеріалах...» І. Срезневський до відповідника «поле» підібрав декілька значень, серед них: «судебный поединокъ, рѣшение тяжбы битвою». Див.: Срезневский И. *Материалы для Словаря древне-русского языка*. Санкт-Петербургъ, 1902. Т. 2. Кол. 1125–1126.

Судові двобої за участі жінок підтверджуються багатьма руськими пам'ятками юридичного характеру. Як і всюди в Середньовіччі, такі поєдинки слід відрізняти від звичайних бійок, останні влаштувалися самовільно, не за приписом суду. За такі неправомірні дії карали штрафами, однак, на практиці викоринити їх не вдалося. В середньовічному законодавстві діяла своєрідна «прецедентна» система. Йдеться про те, що до тогочасних нормативних документів потрапляли «статті» за активні порушення. З цієї причини впливає: якщо про певне явище існують записи, то воно активно побутувало у середньовічному соціумі. Русь не була винятком із цього правила, тому ще в «Уставі князя Ярослава Мудрого» кодифіковано статтю за «драку по-женьскы с укусами и одераньем»²³. У ній ідеться, зокрема, про серйозні штрафи. У тому разі, коли жінка завдала тілесних ушкоджень чоловікові, що за середньовічними нормами було важким порушенням, вона сплачувала у князівську скарбницю 3 срібних гривні штрафу. Цікаво, що за побиття іншої жінки в уставах Ярослава Мудрого передбачалося вдвічі більше покарання – 6 гривень²⁴. За ці гроші можна було купити п'ятьох корів або трьох жеребців. Безперечно, в джерелі йдеться про вільних жінок (для XI ст. і наступних століть існувало чітке розмежування між вільними і залежними людьми), які, вочевидь, давали волю емоціям замість судових процесів. Щоправда, класичний судовий поєдинок значно відрізнявся від подібних випадків, з плином часу він став поширеним на теренах міст-республік і трансформувався у так зване «поле». Останнє вважалося чітко унормованим боєм, який відбувався за суворо сформованими правилами. Такі сутички були обов'язковими до виконання та вважалися своєрідними маркерами, які відрізняли звичайну бійку від встановлення Божої справедливості. На жаль, у писемних джерелах особливості проведення подібних двобоїв простежуються тільки від другої половини XV ст. Водночас, ці юридичні пам'ятки є доволі докладними і, відповідно, ми з великими труднощами можемо зрозуміти особливості еволюції цього аспекту руського середньовічного правосуддя.

Існували виразні правила, що встановлювали – хто і кого має право викликати на «поле», яких умов необхідно при цьому дотримуватися²⁵. Вони відображені у «Псковській судовій грамоті» та «Судебниках» 1497 та 1550 рр. Загалом, на Русі чоловікам не дозволялося битися із жінками, натомість у

²³ Церковний устав Ярослава Мудрого. Режим електронного доступу: <https://xn--80arndfm0a.xn--p1acf>.

²⁴ Там само.

²⁵ Долгов В. Поединки в древнерусской воинской культуре. С. 3–4.

середньовічних німецьких землях поединки між подружжям (за конкретних умов) вважалися юридичною нормою. Передбачалося, що люди похилого віку, хворі мають право битися не самотужки, а виставити замість себе наймита-бійця. Серед осіб, яким «Псковська судова грамота» надає таку можливість є різні категорії: «А на котором человеке имуть сочисти долгу по доскам, или жонка, или детина, или стара, или немощна, или чем безвечен, или чернец, или черница, ино им наймита волно наняти, а исцом целовати, а наймитом битись. А против наймита исцу своего наймита волно, или сам лезет»²⁶. В уривку цього джерела для жінок самотійна дуель не передбачена: вони перебували в списку поруч із дітьми, боржниками чи хворими. Але все ж, у цілому вони мали право на вирішення своїх справ шляхом судового поединку у номінальний спосіб. Цю правову норму без особливих змін знаходимо і в Судебнику 1497 р. Цікавим є те, що серед осіб які за традицією не могли бути присутні особисто у суді надалі фігурують жінки²⁷. Разом із тим, за деякими нормами, руські жінки у північних містах-республіках мали право на формальне представництво у суді²⁸. Така легальна норма надавалася дітям, хворим, священнослужителям, утім також і черницям та вільним жінкам²⁹.

Привертає увагу також той факт, що ченці і черниці по-своєму також мали право судитися, однак безпосередню участь у «полях» вони взяти не могли. Невідомо, коли духовним особам заборонили шукати справедливості у двобоях на Русі. Все ж відомо, що в країнах Середньовічного Заходу подібна заборона існувала в середині XII ст. У 1140 р. Папа Інокентій II прийняв розпорядження про недопуск священнослужителів до судових двобоїв³⁰.

У пізніші століття ця норма дещо видозмінилася, зокрема представницям прекрасної статі на судовий поєдинок дозволялося викликати свідка, що давав

²⁶ Псковская судная грамота. *Российское законодательство X - XX веков: Законодательство Древней Руси. В 9-ти томах.* Т. 1. Отв. ред.: Янин В.Л.; под общ. ред. Чистякова О. И. М.: Юридическая литература, 1984. С. 335.

²⁷ Там само. С. 337.

²⁸ Попелюшко В. Щодо питання про зародження та становлення адвокатури України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2016. №1 (13). С. 2.

²⁹ *Российское законодательство X - XX веков: Законодательство Древней Руси. В 9-ти томах.* Т. 1. Отв. ред.: Янин В.Л.; под общ. ред. Чистякова О. И. М.: Юридическая литература, 1984. С. 337.

³⁰ Hunt J. *Medieval Justice: Cases and Laws in France, England and Germany.* P. 17.

покази проти них. При цьому, цей свідок був зобов'язаний особисто битися проти наймита, якого виставляла жінка. Виключення діяли знову лише для дітей, хворих, священнослужителів чи інших жінок. Переліченим категоріям тогочасного соціуму також дозволялося запропонувати замість себе найманого бійця, їхні свідчення зараховувалися лише в тому випадку, коли він здобував перемогу над опонентом. Наприклад, у Судебнику 1550 р. під статтею 17 ідеться: *«А если против послуха (свидка) ответчик будет стар, или мал, или чем увечен, или поп, или чернец, или черница, или жонка, и тому против послуха наймит, а послуху наймита нет; а которой послух чем будет увечен безхитростно (тобто, не спеціально поранить себе перед поединком – Х. М.), или будет в послусах поп, или чернец, или черница, или жонка, тем наймита наняты вольно ж. А что правому или его послуху учинится убытка, и те убытки имати на виноватом»*³¹. Подібні заходи повинні були захистити обвинувачуваних від неправдивих доносів та позовів.

Юридичні джерела підтверджують суто жіночі поєдинки перед судом. Вони не могли виставити замість себе наймитів і боролися між собою власноруч, при цьому вони використовували і спеціальну зброю: рогатини чи палиці³². Схожі юридичні практики існували і в середньовічному місті-республіці Новгороді. У тамтешніх Записах про церковний суд, кодифікованих приблизно 1447 р., безапеляційно зазначено, що жінка не мала права виставити бійця-наймита проти іншої жінки: *Жонки съ жонкою присуждати поле, а наимиту отъ не быти ни съ одну сторону*³³. Так, у джерелах ми знаходимо повідомлення про боротьбу жінок перед судом, з метою встановлення «правди».

Жінки, як і чоловіки, що брали участь у судових поєдинках, переслідувались Церквою. Митрополит Фотій написав окреме послання 1410 р. до новгородців, засуджуючи використання «полів», а людей, що взяли участь у них, він прирівняв до самогубців і душогубів (в цьому він повторює повчання митрополита Кипріяна). Більше того, цих людей (жінок та чоловіків), які загинули на подібних двобоях, заборонялося навіть ховати за християнськими

³¹ Судебник 1550 года. *Российское законодательство X - XX веков: Законодательство Древней Руси. В 9-ти томах.* Т. 2. Отв. ред.: Янин В.Л.; под общ. ред. Чистякова О. И. М.: Юридическая литература, 1984. С. 100.

³² Там само.

³³ Запись новгородская о церковномъ суде. *Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской Империи Археографическою экспедициею Императорской академии наук.* Доп. и изд. Высочайше учрежденною комиссиею. Санкт-Петербург: в Тип. 2 отд-ния Собственной Е. И. В. канцелярии, 1836. С. 79.

обрядами: «А кто убиет, лъзши на поле, погубит душу по великаго Василиа слову, душегубець именуется, в церковь да не входит, ни доры не приемлет..., а убитого не хороните, а которыи поп похоронит, то поповства лишен»³⁴. За середньовічними уявленнями, це було дуже важке покарання, тому, припускаємо, воно повинно було мати свій ефект. Водночас, слова митрополита засвідчують часту практику проведення «полів»: на маргінальні явища суспільного життя високопоставлений ієрарх навряд чи звернув би увагу. Це підтверджується також тим, що митрополит Фотій у своєму посланні ще раз звернувся із пересторогою до учасників поєдинків та закликав духовенство під страхом відлучення від Церкви і втрати своєї посади боротися із «полями»³⁵.

Як бачимо із джерел, юридична практика проведення судових «полів» була поширена лише на території міст-республік Північної Русі. Деякі дослідники вважають, що ці поєдинки виявились продовженням традиції старокиївського часу. Все ж, раніші згадки про бої перед судом відсутні. У «Руській Правді», як в одній із основних збірок законів, інформації про «поле», як спосіб судового вирішення взагалі немає. Винятком є пізній Мясниковський список, на сторінках якого ми бачимо суттєве уточнення стосовно вирішення справ. Зокрема, у статті 22 йдеться про випробування обвинувачених у скоєнні злочинів: «... дати їм правду з залізом на поле»³⁶. На думку дослідників, цей список був складений на раніше XV ст.³⁷. Очевидно, його редактор переніс реалії свого часу на попередні століття. Однак, при цьому слід враховувати, що Мясниковський список був складений, на думку В. П. Любимова, на рубежі XIV-XV ст., а за твердженням А. А. Зіміна – наприкінці – на початку XVI століть, відколи «польові» поєдинки стали повсюдно поширеною на Русі практикою, про що свідчать юридичні пам'ятники Псковської, Новгородської та інших земель. Тому, можливо, це була всього лише вигадка укладача³⁸. Загалом,

³⁴ Новгородская Карамзинская летопись. Полное собрание русских летописей. Ред. В. И. Буганов. Том 42. Санкт-Петербург, 2002. С. 97.

³⁵ Там само. С. 96–97: «...аще который человек позовется на поле, да приидет а которому попу причаститися, ино ему святого причастия нътъ, ни цълования крестнаго. А которыи поп дасть ему святое причастие, тот и поповства лишенъ».

³⁶ Любимов В. Списки Правды Русской. М.: Изд-во Академии наук СССР, 1940. С. 48.

³⁷ Зимин А. Правда Русская. М.: Древлехранилище, 1999. С. 424.

³⁸ У Синодальному, Новгород-Софіївському та Рогозькому списках, ми знаходимо ідентичне речення «то ти имъ правьдоу желъзо». Як бачимо, у Мясниковській редакції вміщено суттєве уточнення, що можна списати на «творчість» літописця. Див.: Правда

найперші записи про подібні практики зустрічаються аж в XIII ст., а проведення їх досягло розквіту в XV-XVI ст. Тому, описи «полів» у Русі обмежуються не лише територіально, але й хронологічно. Мізерна кількість згадок про ці практики пояснюється тим, що церковні заборони мали певний вплив на порушників – тих, хто насмілювався викликати іншого, чи іншу на поєдинок, очікувало церковне прокляття. Крім того, як це водилося, творці руських пам'яток були людьми релігійного стану, тому пропускали повз увагу згадки про проведення гріховних процесуальних заходів.

Отож, традиція судових поєдинків у містах-республіках Північної Русі зародилася в XIII ст., очевидно, під впливом тісних контактів із тогочасним Заходом. Звідти ж запозичено правила встановлення Божої волі і, зокрема, негативне церковне ставлення до учасників подібних «процесів». З цієї причини, у джерелах, авторами яких були переважно представники духовенства, вказівок на «поля» майже не збереглося. Водночас, засвідчено, що жінки брали участь у судових двобоях, тобто користувалися доволі широкими правами, на одному рівні з чоловіками. Зрештою, жінки могли виставити останніх битися за себе як найманців. Однак, як вдалося встановити, найчастіше жінки боролися з іншими жінками, хоча участь у судових поєдинках і каралася церковним відлученням. Під тиском такої суворої кари виставити замість себе бійця-професіонала уже було неможливо.

Khrystyna Mereniuk (Lviv, Ukraine)

Women in Judicial Duels of Rus' Cities during 13-15th centuries

The article examines the legal status of women in Medieval Rus' through the prism of participation in judicial fights, which are called "fields" in the sources. The emergence of this legal practice as the formation of God's justice is considered separately. In addition, attention is paid to the participation of women in the fields in the context of the possibility of protecting their interests and rights. In these territories, women were allowed to fight one on one in front of the court, to put up a hired soldier in their place, who could only resist another mercenary on the part of the opponent. This study says that women took part in judicial fights, which was certainly part of the then legal practice. Consequently, they enjoyed certain rights, on an equal basis with men. In "Pskov judicial letter" and "Sudebnik" of 1497 and 1550 reflects specific rules on the conduct of "fields" in Rus'. In the city-republics of Northern Rus', fights between men and women were prohibited. This feature is a distinctive feature of the "Rus' field", clearly distinguishing it from the judicial duel of

Русская. Тексты. Сост. и ред.: В. П. Любимов, Н. Ф. Лавров, М. Н. Тихомиров; под ред. Б. Д. Грекова. М.: Издательство Академии Наук СССР, 1940. С. 48.

Western Europe. In Germanic lands, fights between spouses (man and woman) were common. There were special sets of rules and recommendations – how a woman can defeat a man. Rus' legal sources also confirm the presence of purely female fights before the court. When the actual “women’s fights” took place, the participants could not put up mercenaries in their place. They fought with their own hands, using special weapons: spears or sticks.

Key words: trial by combat, pole, women, Rus', city-republics, rights, truth.

Кристина Меренюк (Львов, Україна)

Женщины в судебных поединках на территории городов-республик Руси XIII-XV веков

В статье исследован правовой статус женщин Средневековой Руси сквозь призму участия в судебных поединках, которые в источниках именуется «полями». Отдельно рассмотрено появление этой юридической практики как становление Божьей справедливости. Кроме этого, внимание обращено на участие женщин в полях в контексте возможности защиты их интересов и правоты. На указанных территориях женщинам разрешалось бороться перед судом один на один, выставляя вместо себя наемного бойца, который мог противостоять только другому наемнику со стороны оппонентки. В работе говорится о том, что женщины принимали участие в судебных поединках, что безусловно входило в тогдашнюю юридическую практику. Следовательно, они пользовались определенными правами, наравне с мужчинами. В «Псковской судебной грамоте» и «Судебниках» 1497 и 1550 гг. отражены конкретные правила о проведении «полей» на Руси. В городах-республиках Северной Руси запрещены были поединки мужчин с женщинами. Эта особенность является отличительной чертой «русского поля», ярко отличающая его от судебного поединка Западной Европы. На германских землях поединки между супругами (мужчиной и женщиной) были обычным явлением. Существовали специальные своды правил и рекомендаций как женщине победить мужчину. Русские памятники юридического характера подтверждают также наличие сугубо женских поединков перед судом. Когда происходили собственно «женские поединки», то участники не могли выставить вместо себя наемников. Они боролись собственноручно, при этом использовалось специальное оружие: рогатины или палки. В частности, в новгородской записи о церковном суде (1447,) прямо утверждается – женщина не имела права выставить бойца-наемника против другой женщины.

Ключевые слова: судебные поединки, поле, женщины, Русь, города-республики, права, истина.

Христина Меренюк (Львів, Україна)

Жінки в судових поєдинках на теренах руських міст-республік XIII-XV століть

У статті досліджено правовий статус руської жінки крізь призму участі у судовому поєдинку, який у юридичних документах Північної Русі іменується «полем». Окремо

розглянуто появу цієї юридичної практики як становлення Божої справедливості. Крім цього, увагу звернено на участь жінок у «полях» в контексті можливості захисту їхніх інтересів та правоти. На теренах північних міст-республік (Новгород, Псков, Смоленськ), жінкам дозволялося боротися перед судом віч-на-віч, а також виставляти замість себе найманого бійця, який міг протистояти виключно іншому найманцю зі сторони опонентки. У роботі стверджується: жінки брали участь у судових двобоях, що безумовно входило в тогочасну юридичну площину. Відтак, вони користувалися певними правами, на одному рівні з чоловіками. У «Псковській судовій грамоті» та «Судебниках» 1497 та 1550 рр. відображено конкретні правила проведення «полів» на Русі. У містах-республіках Північної Русі заборонялися двобої чоловіків із жінками. Ця особливість виступає характерною рисою «руського поля», що відрізняє його від традиційного західноєвропейського судового поєдинку. На середньовічних німецьких теренах поєдинки між подружжям (чоловіком та жінкою) вважались звичним явищем. Існували спеціальні зведення правил та рекомендацій як жінці перемогти чоловіка. Із чоловіком, окрім жінки, не мали права битися представники духовенства, хворі та діти тощо. Руські пам'ятки юридичного характеру підтверджують цю відмінну рису – суто жіночі поєдинки перед судом. Коли відбувалися «жіночі двобої», то учасниці не могли виставити замість себе наймитів. Вони боролися власноруч, при цьому використовували і спеціальну зброю: рогатини чи палиці. Зокрема, у новгородських Записах про церковний суд (1447 р.) йдеться про те, що жінка не мала права виставити бійця-наймита проти іншої жінки. Так само як і в тогочасній Європі, судові поєдинки засуджувалися духовенством.

Ключові слова: судові поєдинки, поле, жінки, Русь, міста-республіки, права, істина.

* **Меренюк Христина Василівна** – магістр історії Львівського національного університету імені Івана Франка.

E-mail: hrys.merenyuk@gmail.com.